

Overseas Chinese Affairs Office of the State Council of the People's Republic of China.
<http://www.gqb.gov.cn/node2/node3/node22/node23/index.html>, máj 2006

Wikipedia. *The Free Encyclopedia*.

http://en.wikipedia.org/wiki/Overseas_Chinese, máj 2006

Preliminary Notes on the Issue of Chinese Immigration in Slovakia and its Research

Summary

Chinese migration has a long history and is a quite well documented phenomenon worldwide. However, the first Chinese migrants came to Slovakia only during the last decade of the 20th century. Chinese community that was formed in Slovakia afterwards has an even shorter history. A relatively small number of Chinese migrants and difficulties in communication prevented scholars approaching the Chinese community as an appropriate research topic.

This article aims to introduce this subject to the scholars and to the broader public in Slovakia. It deals with the terminology, methodology and the state of research in the neighbouring countries, particularly in Hungary and in the Czech Republic. After a brief introduction to the history of Chinese migration, closer attention is paid to the situation in Slovakia especially to the problem of the quantity of the Chinese population in Slovakia (estimates vary from 1 400 to 2 000), secondly to the process of formation of social structures and thirdly to the experience of coexistence with the majority society. The author suggests that most of the problems, which some of the Chinese migrants in Slovakia encounter, are often related to their low level of education and their inability to find appropriate means of leisure and entertainment.

Mashi wentong: prvni čínská gramatika v kontextu doby

Lukáš Záchrada

Ústav Dálného východu FF UK, Praha

Úvod

Dějiny čínské jazykovědy sahají hluboko do minulosti. Zpravidla se jako autor prvních úvah (nutno poznamenat, že velmi nahodilých) o jazyce uvádí Xunzi 荀子 (cca 325 – 238 př. n. l.). Především v dílech mohutické tradice v zejména školy jmen jsou hojně spekulace o významech slov a o vztahu jazyka ke skutečnosti, odkud pochází například známý výrok o tom, že „bílý kůň není kůň“.¹ Tento směr abstraktního uvažování, jehož středobodem nebyl ani tak jazyk jako spíš skutečnost, je však spíše výjimečný. Většina jazykovědných aktivit se v pozdněstarověké Číně soustředila na praktické úkoly, z nichž ústředním bylo komentování kanonických knih, a zároveň byla silně orientována na čínský znak coby základní jednotku. Za těchto okolností se nejvíce rozvíjely směry bádání lexikologické povahy, které se souhrnně označují jako *xungu* 訓詁.² Proto také nejvýznamnější syntetická jazykovědná díla starověku představují slovníky – *Erva* 爾雅 (cca 3. st. př. n. l.), *Fangyan* 方言 (1. st. př. n. l.) a *Shuo wen jie zi* 說文解字 (100 n. l.). Dalším významným směrem čínské jazykovědy se během raného středověku stala fonologie, a to především jakožto praktická pomůcka pro básníky. Lze předpokládat, že jedním z impulzů k rozvoji fonologie a reflexe zvukové stránky jazyka vůbec byl intenzivní kontakt se sanskrtem, který do Číny pronikal s buddhizmem. Základní příručka, na jejímž základě dnes rekonstruujeme výslovnost střední čínštiny, je rýmovník Qieyun 切韻 (601 n. l.). Tyto dva směry – *xungu* (ať už zaměřený na významy slov nebo strukturu čínských znaků) a fonologie – se dále rozvíjely, v 18. a 19. století pak jako tradiční disciplíny dosáhly vrcholu v pracích qingských filologů.³

¹ Stimulí nominalistického rozboru vztahů jazyk/skutečnost viz Cheng 2006: 129–141. O *Traktátu o bílém koni* viz též článek Jany Benické a Miloše Hubiny (2006).

² Tento termín se překládá různými způsoby, poměrně výstižný je výraz *výkladová sémantika* (lexicologic semantics) od Yao Xiaoping (2003, „Editor's Word“: X).

³ Viz např. Wang Li 1980: 5–6; Yang Duanzhi 1992: 475–489; Uher 2001: 20.

Oproti tomu ve staré Číně nikdy nebyla věnována pozornost gramatice. Mimo ojedinělé postřehy prakticky chybí jakýkoliv systematictější syntaktický rozbor, jediným gramatickým tématem, kterým se čínští filologové věšší či menší měrou zabývali v souvislosti s lexikologií, je široce vymezená kategorie pomocných slov (tzv. „prázdná slova“ *xuzi* 虛字).⁴ Největší podskupinu této kategorie pak tvoří modální částice. O dílech, v nichž najdeme roztroušený poznatky tohoto druhu, bude řeč níže jako o zdrojích názvoslovi pozdějších gramatik. Teprve na samém sklonku císařské Číny, v roce 1904, byla vydána první čínsky psaná gramatika – *Mashi wentong* 馬氏文通 od Ma Jianzhonga 馬建忠 (1845 – 1900). Už před tímto datem existovaly gramatiky čínštiny v západních jazycích, sestavené jezuitskými misionáři. Za nejstarší se považuje *Arte de la lengua mandarina* z r. 1703, jejímž autorem je Francisco Varo (Peyraube 1998: 1). Ty samozřejmě neměly na čínskou jazykovědu žádný podstatný vliv, byly určeny především pro potřeby misijních institucí, nemluvě o tom, že byly psány v jazycích pro většinu čínských vzdělanců nesrozumitelných. V misionářském prostředí se s nimi pravděpodobně setkal i Ma Jianzhong, který získal vzdělání na koleji sv. Ignáce v Šanghaji. *Mashi wentong* je nejen gramatika první, ale také komplexní, kvalitní a vlivná.

Má všechny znaky velkých zakladatelských děl – k těm důležitějším patří stálá aktuálnost, především v tom smyslu, že věci, které v něm jsou problematické (ať už explicitně nebo v pozdějším pohledu), jsou problematické i dnes a panují ohledně nich kontroverze, přičemž Ma Jianzhongova řešení jsou rovnocenná s řešeními pozdějších autorů (a občas i citlivější). Nejedna odborná práce začíná odkazem na *Mashi wentong*, zhodnocením Ma Jianzhongova pojetí a případnou polemikou s ním, která obzvlášť dokazuje, že dílo je stále platné a není jen důležitým, leč překonaným materiálem ke studiu dějin jazykovědy. Mimoto obsahuje nejvíce příkladových vět ze všech publikací svého druhu (necelých 8 000), a to jich dvě třetiny Ma Jianzhongův bratr, někdy považovaný za spoluautora (viz níže), pravděpodobně vyřadil (Li Jiequn 2000: 178).⁵ *Mashi wentong* byl samozřejmě i terčem kritiky. Nejčastěji

⁴ Západní jazykověda v počátcích reprezentovaná Řeckem a později adaptovaná v Āimě se oproti tomu syntaxi a gramatikou obecně zabývala intenzivně: jazyk odrážel řád světa (*logos*) a rozbor výpovědi byl součástí nauky o správném uvažování. Zkoumání jazyka bylo tedy do značné míry spojeno s filozofií – na rozdíl od Číny (nominalistickou tradici se nepodařilo rozvinout). Za první gramatiku se považuje *Techné grammatiké*, již kolem r. 100 př. n. l. sepsal Dionýsios Thrax, působilci v Alexandrii. Více viz Robins 2001: 12–52.

⁵ Ma Xiangbo 馬相伯 (1840 – 1939) o tom mluví jako devadesátiletý, jeho tvrzení navíc bylo zaznamenáno třetí osobou (Wang Rulinem 王瑞霖).

nacházíme výhradu, že autor víceméně mechanicky uplatnil západní mluvnici na čínštinu a dostatečně nerespektoval její specifika. Z některých formulací lze vycítit i jízlivý tón.⁶ Konkrétně se kritika soustředí např. na kategorii *ci* 次, jež bývá interpretována jako pád, otrocky zavedený podle latinské gramatiky. Jejím funkcím je věnována značná pozornost: ukazuje se, že i v tomto případě v některých ohledech předběhl Ma Jianzhong svoji dobu. Objevila se i kritika nepřilís věcná, jako stížnosti na škrobený jazyk apod. První gramatika se však přirozeně nemohla vyhnout skutečným chybám. Na většinu z nich bylo poukázáno v odborné literatuře.⁷ Některé byly dány dobou a prostředím – autor např. nebyl schopen příliš dobře postihnout rozdíly a vztahy mezi rovinou písemnou a jazykovou: základní jednotkou byl v tradiční jazykovědě vždy znak, a zde byl Ma Jianzhong v jejím vleku.⁸

V tomto článku se budeme snažit představit *Mashi wentong* v dobovém kontextu, dotkneme se otázek autorství a zaměříme se na osobu Ma Jianzhonga, na jeho prameny a inspirace i na faktory, které měly vliv na podobu gramatiky a její vyznění. Jazykovědná témata jsou proto omezena na minimum, kromě těch, jež mají spojitost s filozofií jazyka nebo se týkají ústředních bodů Ma Jianzhongova popisu čínštiny. Do značné míry zde čerpáme také ze tří autových předmluv, jejichž český překlad by měl být uveřejněn v příštím čísle.

Autorství a osoba autora

V běžných příručkách či v populárně naučné literatuře se zpravidla dovíme, že autorem první čínské mluvnice byl Ma Jianzhong.⁹ Tento zdánlivě samozřejmý fakt je ovšem zdrojem kontroverze: dodnes nepochybně shoda v tom, jakou zde sebral jeho starší bratr Ma Xiangbo 馬相伯 (1840 – 1939). Názořy se liší od jedné krajnosti k druhé – najdeme zastánce teorie, že *Mashi wentong*

⁶ Liu Fu 劉復 k doslovu 4. vydání *Zhongguo wenfa tonglun* 中國文法通論 z r. 1924 říká: „Právě generace pana Ma navazovala na kritické zkoumání minulosti *qingských klasických filologů* (jingsheng 經生); ačkoli v své knize často vyjadřuje svou nespokojenost s nimi (je jina otázka, zda má pravdu), sám byl klasickým filologem v západním obletku“ (Yao Xiaoping 2003: 129).
⁷ K hodnocení *Mashi wentongu* některými předními jazykovědci viz Sun Changxuan 1984: 1–2. Zjednodušující a misty nepřilís citlivě zhodnocení díla (ačkoli jsou uvedeny i klady) najdeme např. ve Wang Li *yuyanxue cidian* (1995: 396–397).

⁸ Viz Yao Xiaoping 2003: 129. Zřetelně se to projevuje v „Úvodu“ (Ma Jianzhong 2000: 15).
⁹ I v *Velké čínské encyklopedii* je jako autor uveden Ma Jianzhong, jenom v úpítném závěru se poznamenává, že se sepsování knižky účastnil i jeho bratr Ma Xiangbo (*Zhongguo da baike quanshu*: *Yuyan wenzhi*, 1998: 273).

je čistě dílem Ma Jianzhonga, i zastánce teorie zreadlové opačné. Běžně je badatelé neúčastnějšími v tomto sporu přijímán umírněný názor, že převážná část práce byla odvedena Ma Jianzhongem a Ma Xiangbo mu jenom pomáhal.¹⁰ Spoluautorství Ma Xiangboa se vyvozuje z pozdních a někdy dost neurčitých relací. Neexistuje takové tvrzení zapsané samotným Ma Xiangboem, navíc nejstarší pramen pochází z roku 1931. Jediný spolehlivý pramen jsou zápisky Liang Qichaa 梁啟超 (1873 – 1929), vůdčí osobnosti intelektuální modernizace Číny a Ma Jianzhongova přítele, kde se však explicitně o ničem takovém nehovoří. Výše uvedenou zmínku o vyřazení části příkladových vět považuje Li Jiequn za nevěrohodnou z toho důvodu, že je zapsána třetí osobou, a navíc tou dobou byl Ma Xiangbo už starý a mohl ledacos přibarvit (Li Jiequn 2000: 178). Kromě toho si lze spolupráci obou bratrů tak, jak ji líčí zastánci spoluautorství, jen stěží představit za situace, kdy se Ma Xiangbo v době sestavování gramatiky pohyboval většinu času mimo Šanghaj, kde působil Ma Jianzhong (1883 Korea; 1884 – 1885 Tiencin a Kanton; 1886 – 1887 USA, Británie, Francie; od 1887 konzul v Japonsku, návrat do Šanghaje 1899). Bylo by i dost zarážející, kdyby Ma Jianzhong svého bratra nezmínil ani v jedné předmluvě k *Mashi wentongu*. Právděpoborně ani argument, že Ma Xiangbo nechal jako autora podepsat mladšího bratra, aby jej zviditelnil, neobstojí, neboť v dané době byl už Ma Jianzhong mnohem proslulejší (Li Jiequn 2000: 177). Nadále proto budeme považovat Ma Jianzhonga za autora ne-li jediného, tak aspoň hlavního.

Ma Jianzhong pocházel z Dantu 丹徒 v provincii Jiangu. Narodil se v rodině křesťanského konvertity a v sedmi letech nastoupil na misionářskou kolej sv. Ignáce v Šanghaji (*Xuhui gongxue* 徐匯公學), kde získal západní vzdělání a naučil se latinu, řečtinu, francouzštinu a angličtinu. Jistě zásadní zkušenosti pro něho bylo více než čtyřleté studium v Paříži (1875 – 1880). Ma Jianzhong měl od počátku zcela jiné zájmy než jazykovědci. S gramatikou se setkal pouze v praktických souvislostech, jako byla příprava na zkoušku z francouzštiny (1877). Byl v prvé řadě diplomatem a politikem, ale zajímaly jej také přírodní vědy a právo, a to především jako prostředky k modernizaci Číny a jejímu posílení na mezinárodní úrovni (v rámci politiky sebeposilování). Věnoval se také filozofii, ve Francii prohloubil své znalosti karteziánského systému, seznámil se s myšlenkami Sokrata, Ciceroa či Berkeleyho. Měl v úmyslu přenést západní právo do Číny. Za pobytu v Evropě také tlumočil pro čínské diplomaty. Byl to tedy vyložený muž praxe. S teorií jazyka se setkal

¹⁰ Viz např. spor Lin Yushana (2000) a Li Jiequna (2000).

pouze okrajově, např. byl stručně zpraven o vývoji románských a germánských jazyků. Zájem o jazykovědu se u něho projevil až v 80. letech, především po odchodu z vysokého postu ve státní správě za dramatických okolností čínsko-francouzské války.¹¹

Nedlouho poté, co se vrátil z Francie, začal pracovat jako diplomat pro Li Hongzhanga 李鴻章 (1823 – 1901), jednoho z místních vojevůdčů-reformátorů a vůdčích osobností sklonku císařství. Během té doby se přihodily dvě události, které ho nakonec stály pověst, postavení a téměř život. Vynesly mu také nelichotivá označení („zrádce Číny“ *Han jian* 漢奸) od některých současníků. Nepřímou ovšem vedly k Ma Jianzhongově jazykovědné činnosti – když neuspěl ve státní správě, obrátil se jiným směrem. V červnu 1882 došlo k povstání v Koreji. Protizápadně laděné síly vedené Taewongunem, otcem a bývalým regentem vládnoucího krále, podporujícím politiku uzavření Koreje cizím vlivům a novým technologickým, zaučily nejdrívě na japonský konzulát, a po jeho vyplnění se vrhly na královský palác, kde chtěly dopadnout reformám nakloněnou královnou Min, která fakticky vládla za svého neschopného manžela. Královna v přestrojení uprchla a požádala o pomoc Čínu. Li Hongzhang vyslal vojsko vedené Ma Jianzhongem a Ding Ruchangem 丁汝昌, aby postání potlačili, neboť se obával, že situace využije Japonsko nebo Rusko, upevní si tak vliv v Koreji a ještě více oslabí její vazbu na Čínu. Čína nakonec skutečně převzala iniciativu v řešení sporu a posílila své postavení v Koreji. Nicméně Ma Jianzhong byl později označen za zrádce, neboť podpořil protizápadní a proreformní síly (Jiang Wenye 2003: 104–107).

Vážné dopady pro Ma Jianzhonga však měla až čínsko-francouzská válka. V červnu 1884 Francouzi zablokovali Wusongkou 吳淞kou na sever od Šanghaje, kde se do Dlouhé řeky vlévá řeka Huangpu 黃浦. Ma Jianzhong jako jednatel Čínské paroplavební obchodní společnosti použil lest: nechal vyměnit čínské vlnky za americké, přibral do vedení společnosti několik Američanů, převedl na ně majetek, uchoval si jistý vliv a společnost po válce opět odkoupil zpět. Lodě tak mohly během války volně plout ze Šanghaje do Tiencinu a Honkongu.

¹¹ Mnoho podrobností o Ma Jianzhongově evropském pobytu lze nalézt v *Londýnském a parížském deníku* (*Lundun yu bali rilun* 倫敦與巴黎日論) čínského konzula v Anglii a Francii jménem Guo Songtao 郭嵩燾 z let 1876 – 1879. Ma Jianzhong pro něho (a pro francouzského prezidenta) také tlumočil, např. v Německu v roce 1878 na Konferenci mezinárodního práva (Xiao Yaoping 2003: 122). Zde je také zachycen jeho praktický přístup k latině: „Ten, kdo se zabývá právem, musí ovládat latinu vzhledem k tomu, že právo má své počátky v Římě a latinské písemnictví je počátkem římské vědění. Proto mnoho z právnické terminologie pochází z latiny. [...] Bez znalosti latiny nelze překládat.“ (Xiao Yaoping 2003: 124).

Konzervativními vládními kruhy to však bylo vykládáno jako zrada a rozprávkování čínského majetku Američanům. Ma Jianzhong se za takové situace dostal do nebezpečí života, ze kterého nakonec po své obhajobě a přímlově vlivných osob vyvázl. Stal se však „nespolehlivým“ a byl vyloučen z politického života (Jiang Wenye 2003: 108-109). Od té doby až do konce života se zabýval jazykovědou. K zájmu o ni byl tudíž v zásadě donucen okolnostmi: nemohl-li své reformní úsilí upnout k praxi, věnoval se inovátorství v politicky neutrální disciplíně.

Intelektuální prostředí. Obecná východiska

Stejně jako v každém jiném díle se v *Mashi wentongu* odráží dobové intelektuální prostředí, které je více či méně ovlivněno politickými událostmi. Zvláště patrné je v předmluvách, kde autor mluví o východiscích své odborné práce v širších společenských souvislostech a přímo poukazuje na konkrétní osoby a události, které se k jeho gramatice ideově vážou. Abychom pochopili Ma Jianzhongovy motivace a zasadili taktó významné dílo do dějinného kontextu, zastavíme se u poměrů, za nichž autor vyrůstal a později tvořil, a také poukážeme na osoby, se kterými byl ve styku. Často se jedná o významné muže.

Ma Jianzhong vyrůstal a působil v pohnuté době: krátce před jeho narozením došlo k první vážné konfrontaci se Západem v podobě první opiové války (1839 – 1842), z níž vyšla Čína jako poražená a otevřená pro pronikání západních obchodníků, kteří sebou mj. přinášeli i západní vzdělanost. Následovala další vojenská střetnutí – Druhá opiová válka (1856 – 1860), v jejímž závěru byl anglicko-francouzskými vojsky dokonce podniknut útok na Peking, byl vypálen Letní palác a dvůr musel uprchnout do Džeholu. O čínsko-francouzské válce, jíž se Ma Jianzhong aktivně účastnil a která ho stála postavení byla řeč už dříve. Velkou ránou pro čínskou elitu byla drtivá porážka v čínsko-japonské válce, která skončila podpisem nerovnoprávné smlouvy v Šimonoseki v dubnu r. 1895 (tedy tři roky před datací předmluvy), kterou mj. přišla Čína o Mandžusko, Taiwan a vliv v Koreji. Stát, který byl daleko menší než Čína a který byl v čínských očích dědicem čínské vzdělanosti, se najednou ukázal jako silnější, a nedalo se přehlédnout, že důvodem je v první řadě modernizace a obecně inspirace Západem za reformem éry Meidži (1868). Od počátku století také vznikala rozsáhlá protistátní povstání, z nichž největší, taipingské, probíhalo v letech 1851 – 1864. Ústřední vláda se nebyla schopna účinně bránit ani vnějšímu nebezpečí ani vnitřním nepokojům: taipingové byli nakonec

potlačeni místními vládcí-učenci, jako byl už zmíněný Li Hongzhang nebo Zeng Guofan 曾國藩 (1811 – 1872) a Zhang Zhiqiong 張之洞 (1837 – 1909). Od té doby hráli hlavní roli při správě země, na nich stála aspoň částečná modernizace výroby (v první řadě ovšem zbraní), oni zajišťovali obranu hranic (v čínsko-japonské válce to byl Li Hongzhang a jeho regionální armáda, kdo bojoval za čínskou stranu) a organizovali život na jim svěřených územích. Za této situace se čínská elita přirozeně cítila ohrožena, a to nejen evropskými armádami, ale i kulturními vlivy, jež hrozily rozvrátit tradiční konfuciánský společenský řád a oslabit postavení do té doby privilegované vrstvy státních úředníků. Její kvalifikace spočívala ve znalostech kanonických spisů a formálně byla stvrzována úřednickými zkouškami. Ozvěny defenzivního postavení Číny a její mocenské nestability najdeme i v předmluvách k *Mashi wentongu*, datovaných tři roky po podpisu smlouvy v Šimonoseki:

„Nyní, když byla uzavřena dohoda v Šimonoseki, všude jsou nesnáze a dokola je šest sedm těch, kteří se podílejí na správě země, nacházejí se v nebezpečné situaci, a ti, kteří rozumějí době, se právě pokoušejí udělat ze západních věd [nového] Mencia a Konfucia a považují [staré] texty jen za sláměného psa“ (Ma Jianzhong 2000: 13).

„Vždyť když taktó militarů lidé dají dohromady svůj um, své myšlení a budou se snažit o jejich praktické využití, pak teprve budou s to sdružit se sami, a ne být sdružováni jinými (zvýraznění L. Z.) sdruženými. A proto ten, jež tuto knihu vytvořil, může být považován za člověka, který se vyzná v úkolech své doby“ (Ma Jianzhong 2000: 13-14).

Tim se dostáváme k jádru věci – intelektuální odezvě čínské elity na střet se západní kulturou, na východiska, jejich řešení a výsledky. *Mashi wentong* byl zcela zřetelně jedním z plodů tohoto myšlenkového zápasu. Už od 40. let se Číťani zajímali (či spíše byli donuceni se zajímat) o evropskou vzdělanost. Pozornost upřeli především na exaktní vědy (a další „praktické“ dovednosti: právo, diplomacie, školství ap.) jako na něco, co Číně očividně scházelo. Pokud šlo o společenské vědy a vůbec západní pohled na moderní společnost, tak ty se jim zpočátku tak lákavě nezdály: tuto doménu po dvě tisíciletí víceméně uspokojivě ovládala konfuciánská doktrína a nezdálo se, že by byl nějaký důvod na tom něco měnit. Po roce 1860 se stala otázka modernizace obzvláště aktuální. Ve zmatcích po útoku západních vojsk na Letní palác se dostala k moci klikka císařovny Cixi 慈禧 (regentky prince Gongga 恭親王) a kancléře

Wenxianga 文祥. S podporou ústřední vlády byl zahájen program tzv. restaurace (*zhongxing* 中興) éry Tongzhi 同治 (1862 – 1874), vedený takovými muži, jako byl Zeng Guofan, Li Hongzhang nebo Zhang Zhidong, kteří měli s technickými inovacemi bohaté zkušenosti. Na jedné straně docházelo k obrodě tradičního konfuciánského řádu a s tím spojené (aspoň částečně) očistě státního aparátu, na druhé straně se pro praktické účely začaly zavádět západní novinky – technika, právo, technicky orientované školy, orgány pro mezinárodní styk. Dověšení tohoto nešťastně dvojjakého přístupu probíhalo od 70. let do reformem a následného palácového převratu v r. 1898 a je označováno jako hnutí „sebe-posilování“.¹² Jeho cíle a způsoby jsou lapidárně vyjádřeny v Zhang Zhidongově oblíbeném hesle (které převzal od Feng Guifena 馮桂芬, 1809 – 1874) „čínské učení jako základ, západní učení pro praktické účely“ (*zhongxue wei ti, xixue wei yong* 中學為體，西學為用). Postupem času se ukázalo, že představa čínských učenců byla mylná: „Jako kdyby snad bylo možno využít západní zbraně, parníky, vědu a techniku pro zachování konfuciánských hodnot. Při pohledu zpět vidíme, že dělové čluny a ocelárny s sebou přinášejí svoji vlastní filosofii“ (Fairbank 1998: 251). „Modernizační úsilí nakonec ztroskotalo na odporu tradičních literátů, na jejich nedůvěřivosti, konzervativnosti a svého druhu i zárlivosti – nebylo jen tak mimochodem, že se úspěšně bránili zavádění nových předmětů do úřednických zkoušek nebo i jen jejich vyučování na státních školách. Neokonfuciánské výrazy *ti* 體 a *yong* 用 zde přitom hrají důležitou roli: jsou dvěma aspekty jediného (už proto vynívá ona dvojjaká koncepce neudržitelné), ale zároveň *ti*, „tělo, konstituce“ je ontologicky nadřazeno *yong* „užití, funkce“. Použití západních praktických dovedností tudíž nemělo nijak ovlivnit konfuciánský řád světa, bylo to pouhé *yong*. V Ma Jianzhongových předmluvách nalezneme nevyraznou reminiscenci na tuto dualitu ve výrazu *fu guo fu min zhi ti yong* 富國富民之體用, ovšem obojí aplikováno za západní vědy: „základní hodnoty i praktické prostředky k obnovení země a lidu“ (Ma Jianzhong 2000: 12).

Sebeposilování vedlo v každém případě k větší otevřenosti Číny vůči Západu. Jedním z jejích projevů byly i první zahraniční stáže čínských studentů v Evropě a USA. Sem patří právě Ma Jianzhongův pobyt v Paříži v druhé polovině 70. let. Patří sem i jeho horečná diplomatická aktivita, zájem o (nejen) mezinárodní právo a přírodní vědy. V souladu s dobovým míněním viděl tyto disciplíny jako nejdůležitější činitel při emancipaci Číny:

¹² „Posílíme sami sebe tím, že se naučíme od ‚barbarů‘ to, v čem jsou dobří“ (*shi yi chang yi zhi qiang* 師夷長以自強).

„Podivám-li se na Západ, tak tam když děti nastoupí do školy, postoupí podle určitého pořádku, a v době, kdy ještě ani nedosáhli patnáctého roku věku, jim nedělá nejmenší problémy číst knihy a psát. Poté zjistí, co je jim od přírody nejbližší, upřou síly na takové vědy, jako je matematika, filozofie, právo či psychologie. Proto v jejich zemích nenajdeme neučeného člověka a každý člověk se učí věd, která přináší praktický užitek“ (Ma Jianzhong 2000: 13).

Síla Západu tedy spočívá v ovládnutí praktických znalostí. Ma Jianzhong zepsal svoji gramatiku z nějaké záliby v jazyce, to by ostatně neodpovídalo jeho zaměření – měl to být prostředek k modernizaci a potažmo posílení Číny. Hlavní problém viděl autor *Mashi wentongu* v tom, že studenti kvůli nesprávné metodě (dávali se o metodě vůbec mluvit) tráví příliš mnoho času nabýváním kompetence v literárním jazyce, a proto jim na praktické vědy nezbyvá čas:

„Když děti [na Západě] nastoupí do školy, učí se nejdříve hláskovat, a potom jsou poučeny o gramatice, která obsahuje všechny vzorce pro rozdělení slov do kategorií a pro tvoření vět skládáním slov k sobě. Jakmile je jim jasné toto, není nikoho, kdo by nepsal plynule a jasně. Potom se dají na studium přírodních věd, přiberou k tomu zeměpis a dějepis, a protože jim na to zbývá dostatek síly, dosahují značných úspěchů, ještě než jim je dvacet let“ (Ma Jianzhong 2000: 15).

Už na tomto přístupu vidíme, že Ma Jianzhong nesledoval hlavní proud politiky sebeposilování, nýbrž se klonil k myšlenkám mladších reformátorů, jako byl např. Liang Qichao nebo Kang Youwei 康有為 (1858-1927): netrval na tom, že konfuciánský kánon a literární vzdělání je hlavní, naopak je považoval jen za manifestaci obecných principů; jazyk navíc byl prostředek nejen přístupu k těmto principům, ale také k jejich rozvíjení a sdělování. Na vyřešení tohoto problému ustanovením hovorového jazyka coby komunikačního prostředku také v písemném projevu, jak to udělali protagonisté Májového hnutí o necelých dvacet let později, ještě neuzrála doba. O tom, že Ma Jianzhong obhajil konfuciánské pozice (alespoň v tom smyslu, že by považoval konfucianismus za jediný přijatelný řád světa) a neomezoval se pouze na instrumentální využití západních znalostí, svědčí i skutečnost, že se zajímal o západní filozofii, jak bylo zmíněno už výše – a ta přece nepatřila k onomu nutnému *yong*, ta

představovala jiné pojetí světa. Tato otevřenost má souvislost také s Ma Jianzhongovým univerzalizmem, o němž bude řeč později.

V této souvislosti je nutno zmínit pedagogický zřetel gramatiky. Ten při troše snahy ostatně také můžeme přiřadit k výsledkům modernizačních snah, protože i moderní školství bylo něco, co do Číny postupně pronikalo a co bylo předpokladem pro úspěšnou výchovu studentů v kterékoli praktické disciplíně. Po staletí se žáci čínských škol učili literární jazyk tím způsobem, že do omrzení přeflikávali dané penzum textů (ústřední byl samozřejmě konfucianský kánon) a učili se je nazpaměť. Během tohoto procesu získali zaprvé cit pro jazyk (ovšem ne všichni stejně dokonale), zadruhé si zaznamenali do paměti textový materiál, který mohli používat při vlastním psaní, a to často po celých větách. Běžně tak při psaní slepovali útržky namemorovaných textů na základě odporovaných zákonitostí. Dokud stačila ke kvalifikaci pro státní správu znalost kánonu, mohlo být všechno úsilí věnováno filologii; s příchodem nových požadavků to bylo nemyslitelné. Ma Jianzhong ve svých předmluvách na neefektivní způsoby výuky hlasitě upozorňuje:

„Litují děti, které když počátku nastoupí do školy, jsou vyučovány knihám Čtyř mistrů, jejich mumlání je slyšet od rána do večera, a když trochu vyroste, jejich učitelé jim podávají jeden výklad k textům za druhým. Co se však týče rozdělení a zatřazení slov do kategorií, principu, podle něhož se kladou slova vedle sebe a tvoří se věty, toho, proč to samé slovo může být použito na začátku věty i na jejím konci, toho, proč jsou větné úseky řazeny tak, jak jsou, v tom učitel ve vesnické škole určitě nemá vůbec jasno. A když dojde na tyto věci, i těch pár odborníků na kanonické spisy, kteří prohlašují, že jsou kováři ve staročínských textech, bez výjimky tvrdí, že je to záležitost intuice a není možno to popsat slovy. Aj, aj! Cožpak není chyba, řídit se tím, že něco má být, a neptat se po tom, proč to tak má být? Jak budou budoucí učenci zkoumat pravidla a ptát se na správnou cestu?“ (Ma Jianzhong 2000: 10).

Toto téma se průběžně objevuje na různých místech, bylo by zbytečné citovat další a další příklady. Z předchozích dvou ukázek je zřejmé, co Ma Jianzhong stavěl proti tradičnímu způsobu výuky: analytčnost a systematickost, tzn. výuku jazyků, jak byla a většinou je chápána na Západě. Podle něho je třeba se naučit omezené sadě pravidel, na jejichž základě se kombinují lexikální stavební kameny promluvy. Citací z *Wenxin diaolongu* 文心雕龍

(*Duch básnictví vyřezávaný do dráků*, od Liu Xieho 劉勰, cca 465 – 532) ukazuje také na rekurzivní povahu jazyka a souvislostmi naznačuje její využití při výuce.¹³ Analýza není cíl, je to prostředek k účinnější syntéze, kterou představuje výstavba textu. Ta měla být jádrem *Mashi wentongu*, ač pasáže jí věnované zabírají pouze tak malou část obsahu, a proto mluvnický výklad postupně přechází ve výklad stylistický.

Ještě než se zmíníme o vlivech tradiční vzdělanosti na Ma Jianzhongovu tvorbu, krátce rozvedeme poznámku o univerzalizmu, učiněnou výše. Tento prvek hraje u autora důležitou roli, je opakovaně zdůrazňován v předmluvách a ovlivnil i jazykovědnou teorii *Mashi wentongu*. Univerzalistické ladění první čínské gramatiky hraje roli také při hledání konkrétních západních zdrojů, podle jejichž vzoru byla sepsána. A jak už bylo řečeno, odlišuje autora od středního proudu generace „sebeuposilování“, která lpěla na výlučnosti tradiční konfucianské vzdělanosti a uspořádání společnosti vůbec, přijímajíc praktické dovednosti Západu jako pouhý doplněk, v podstatě zlo nutné k posílení Číny. Ma Jianzhong tak byl velmi blízko reformního proudu, který s univerzalizmem také operoval (o jeho přátelství s Liang Qichaem byla už řeč).¹⁴ Ma Jianzhong zastával názor, že lidskému společenství na celém světě vládnou stejné zákonitosti a že lidský rozum (a proto také jazyk, jenž je jeho odrazem)¹⁵ se řídí všude stejnými principy. Otevřeně také mluví o rovnosti ras a národů, což v konzervativní části čínské elity nebylo běžné (rasové předsudky byly ovšem běžné i v Evropě, právě v jazykovědě byly dlouho aktuální teorie o různých stupních vývoje jazyka jako odrazu stupňů vývoje myšlení). Jeho gramatika měla být využitelná nejen při studiu literární činnosti, ale také nápomocná při studiu všech ostatních (v první řadě západních) jazyků a měla vést ke snadnějšímu pochopení obsahu západních děl, neboť se přece jednalo jenom o různé variace na jediné téma.

„A až potom [děti] dospějí do rozkvětu sil, budou se tak učit Cestě a porozumí podstatě věci, a nejenom těch, které se nalézají v čínských knihách, ale také když takto budou hledat Cestu a

¹³ „Ve *Wenxin diaolong* od pana Liu se říká: „Vždyť když člověk vytváří promluvu, dělá věty na základě slov, skládáje věty vytváří odstavce a jejich skládáním tvoří kapitoly. Lesk kapitolý spočívá v bezchybnosti odstavců, jas odstavců spočívá v bezvadnosti vět, čistota vět spočívá ve správnosti slov. Písabíne na kmen a celá koruna následuje, známe jedno a deset tisíc je holovo.“ (Ma Jianzhong 2000: 10).

¹⁴ Viz Cheng 2006: 593–594.

¹⁵ „Prostředek ke sdružování myšlenek současných lidí je řeč, prostředek, jak sdružovat myšlenky lidí minulosti a současnosti, je písmo.“ (Ma Jianzhong 2000: 12).

poselství, jež nesou a objasňují západní jazyky, nebudou mít potíže s porozuměním. Tak tedy tato kniha nejenže může sdružovat myšlenky v našich textech dávných i nových, ale provede také velké sdružení všech těch na světě, kteří používají ke sdělení svých myšlenek ústa či papír“ (Ma Jianzhong 2000: 13).

V čínských pramenech najdeme sice tvrzení, že univerzalismus existoval v Číně odnepaměti (Yao Xiaoping 2003: 131-132),¹⁶ jedná se však spíše o náznaky, a to ještě svobodně interpretované. Rozsah, povaha a kontext, v kterých nacházíme univerzalistické myšlenky u Ma Jianzhonga, ukazují spíše na západní filozofii, se kterou se měl autor příležitost blíže seznámit ve Francii a v Německu, případně zprostředkovanou a zabudovanou do čínského kontextu reformními mysliteli.¹⁷ O tom, zda hlavní inspiraci v jazykové rovině pro něho byla francouzská univerzální gramatika *Port-Royal* (1660), se vedou spory, ale mnohé by to vysvětlovalo. Shoda hledisek je za daných okolností více než nápadná. Své hledisko formuluje Ma Jianzhong takto:

„Avšak od dávných dob do nynější ti, kteří zaplníjí prostor, ať jsou třeba bílé, žluté, rudé či černé pleti, jsou všichni stejně lidmi. Nebesa je všechny obdařila schopností uvažovat a tyto myšlenky vyjadřovat. Proto když jsem často zkoumal vznik a vývoj jazyků všech zemí, kde se píše vodorovně na káži, jako je řečtina či latina, a podrobil jsem je pozorování, zjistil jsem, že jejich slova se liší podle druhů a věty řídí slova. Ve způsobu, jakým převádějí myšlenky na řeč a její pomocí je ztvárnějí, jsou určité neměnná pravidla, a když se na jejich základě budeme snažit najít pravidla v našich kanonických, filozofických a historických spisech, uvidíme, že se jejich základní osnova nebude vcelku lišit“ (Ma Jianzhong 2000: 12).

Podle Ma Jianzhonga se ovšem pravidla, podle nichž se řídí kódování myšlenek, nemění ani diachronně. To, co se diatopicky/diachronně mění, je

¹⁶ Autor odkazuje na songské filozofy a zmiňuje se také o myšlenkách o univerzálnosti zvuků ze 17. století.

¹⁷ Zajímavý odkaz na čínskou adaptaci darwinismu, kterou prosazoval Yan Fu 嚴復 (1853 – 1921), najdeme v textu Ma Jianzhongových předmluv. Mluví tam o *qun* 群, „sdruženích“ („Vždyť když takto miliardy lidí dají dohromady svůj um, své myšlení a budou se snažit o jejich praktické využití, pak teprve budou s to sdružit se sami, a ne být sdružováni jinými sdruženími.“ – Ma Jianzhong 2000: 13-14). Tímto termínem Yan Fu označoval národy, resp. národní státy (Cheng 2006: 587).

ve skutečnosti pouze jakási povrchová matérie, „tvary a zvuky“ (tj. formy grafické a fonetické) jakožto prvky systému jsou náchylné k variacím, zatímco systém sám zůstává víceméně neměnný, protože je antropologicky ukotven.¹⁸ Nejčistším projevem tohoto stálého systému je syntax, resp. vztahy – především významové – mezi větnými členy. Je s podivem, že tyto v zásadě velmi pokrokové myšlenky, jež jsou dnes zpracovány v teorii typologie/univerzálií (a některé momenty připomínají i dichotomii hloubkové/povrchové struktury generativistů), jsou odsuzovány jako pomýlené např. ve *Wang Lihou slovníku jazykovědy* (*Wang Li yuyanxue cidian* 1995: 396-397). Souvisí to samozřejmě s tím, že Ma Jianzhong dostatečně nedbal na specifika čínštiny, protože opíval latinskou gramatiku.

Co se týče proudů tradiční kultury, zdá se, že Ma Jianzhong byl ovlivněn tzv. tongchengskou školou *Tongcheng pai* 桐城派. Není to překvapivé zjištění, neboť tato škola měla v posledních dvou stech let dynastie Qing výrazný vliv na intelektuální dění v Číně. Za jejího zakladatele se považuje Fang Bao 方苞 (1668 – 1749) spolu s Li Dakuiem 劉大樞 (1698 – 1779) a Yao Naiem 姚鼐 (1732 – 1815), všichni pocházející z tongchengského okresu provincie Anhui 安徽 – odtud název. Vzhledem k tomu, že mnozí představitelé školy byli pedagogicky činní, podařilo se rozšířit myšlenky do dalších oblastí a zaručit jejich kontinuitu v dalších pokoleních (*Zhongguo da baiké quanshu* – *Zhongguo wenxue f.* 865 – 866). Také Zeng Guofan v éře sebeposilování navazoval na odkaz školy, její oživení v polovině 19. století je v přímé souvislosti s reakcí na agresí západních mocností. Ma Jianzhong ve své předmluvě explicitně odkazuje na Yao Naie, Wu Ruluna 吳汝綸 (1804 – 1903) a Zeng Guofana (Ma Jianzhong 2000: 9, 17). O jeho vztahu k Li Hongzhongovi už byla řeč; mnoho jeho přátel ovšem patřilo k okruhu prozápadně naladěných myslitelů.¹⁹ Tongchengská škola byla školou především literární. Jedním z jejích znaků byl důraz na průzračnost textu (v opozici vůči paralelní próze) a puristicky klasicizující styl (v zásadě obdoba hnutí za starý styl – Fang Bao vědomě navazoval na Han Yuho 韓愈 (768 – 824)). Podíváme-li se na *Mashi wentong*, zjistíme, že a) je psaný jazykem starého stylu b) čerpá z pramenů,

„Lidé však nechápou, že od dávné doby, kdy znaky vznikly, se jejich podoba i výslovnost tisíckrát změnila, avšak principy, podle nichž byly obdařeny tvarem a výslovností, jsou neměnné, a to, jak byl zvolen tvar a jakou měly znaky výslovnost, se odvíjí od toho, jak byl vědomě zvolen tvaru a zvuku v příslušné funkci. Tím vším postupuje jediná konstruktivní zákonitost, která se po tisíce let ani trochu nezměnila“ (Ma Jianzhong 2000: 9).

¹⁹ Modernisti jako Guo Songtao, Xue Fucheng 薛福成 (1838 – 1894), Yan Fu (Wang Zhiping 2003: 141).

které zahrnují pouze starověk + texty Han Yuho, hlavního protagonisty tangského hnutí za starý styl. Paralelním stylem vyložené pohrád. Obě skutečnosti byly později kritizovány, ovšem spíše nepřávnem. Klasicizující styl znamená průzračnost – narozdí od přebujelého *wenyana* 文言 pozdního císařství – a výběr pramenů vyhovuje nárokům na synchronii, tzn. v jedné gramatice se nemísí systémy všech pozdějších vývojových stádií literárního jazyka (jak se s oblibou v Číně dělá dnes, ať už se to týká gramatiky nebo slovníků), nýbrž je zaměřena na období, kdy byla klasická čínština ještě více méně živým jazykem. Nelze tu samozřejmě předpokládat nějaké tušení saussurovské distinkce synchronie/diachronie, dnes vítaná koncepce je výsledkem stylistického purizmu.²⁰ Ma Jianzhong o svých pramenech mluví také v „Úvodu“:

„Lidé starověku zdaleka převyšovali dnešní lidi v umění psát, což souvisí s rozkvětem a úpadkem doby. Vývoj starého jazyka má tři fáze. V dobách Letopisů byl jazyk nadán duchem. Duch Hovorů je průzračný, duch Xici [Dodatků] je nadán silou proměny, duch Kroniky pana Zuo je mužný, duch Tan gong [Santátového luky] je rozvolněný, duch Mistra Zhuanga je odtážitý. Za Zhouů a od dynastie Qin byl jazyk nadán dechem (qi). Dech Rozprav států je prostý, dech Intrik [Válčících] států je silný, dech Historikových záznamů je košatý, dech Kroniky Hanů je hutný a pouze Mencius dosáhl všezaplavujícího dechu. Později tať máme jazyk pana Han Yuho. Když ho srovnáme se všemi těmi texty nadanými duchem a dechem, pan Han toliko znal principy [výstavby] textu. Jako materiál k důkazům jsem bral texty [časově] končící u Han Yuho. Ty, které předcházely Hanovi a nezminil jsem je výše, jako je např. Gongyangův komentář, Guliangův komentář, Mistr Xun či Mistr Guan, jsem občas také použil. Pouze jsem vypustil díla psaná paralelním stylem, neboť za nic moc nestojí“ (Ma Jianzhong 2000: 16).

Také kategorie *qi* 氣, ve filologických souvislostech patří do pojmové výbavy tongchengské školy. Kromě toho, že ji byl Ma Jianzhong ovlivněn, také se proti ní vymezoval, a to především v jednom zásadním bodě: tongchengská škola mluvila o tvorbě textů jako o tajemném a nepostižitelném

²⁰ Jak říká Han Yu v Odpovědi na dopis Li Yuho (Da Li Yu shu 答李翱書): „Neodcházejí se podívat na záhon z knih, která by nepocházela z doby Tří dynastií či obou Han“ (fei Sandai liang Han zhi shu bugan guan 非三代兩漢之書不取觀) (Wang Zhiping 2003: 143).

procesu a často ji přirovnávala k zenu, zatímco Ma Jianzhong programově odmítal intuitivní přístup jako neefektivní a vlastně zaoštalý, neboť neuvědomělý. Je značně pravděpodobné, že má v předmluvách na mysli právě tongchengskou školu, když kritizuje „odborníky na klasické spisy“ (*jingshi* 經師), kteří jsou „kovaní ve staročínských textech“, za to, že nejsou schopní analyzovat to, co učí, a neurčitě se odvolávají na intuici. Jako nápadně podobné se jeví úvahy o tom, zda a který druh vědomostí je předatelný, např. u Li Dakuie. Ma Jianzhong se ovšem neomezoval jenom na filologii, ale vztáhnul tento proces v podstatě pedagogický i na technické vědy, které se mu zdají snadnější k výuce než špatně postžitelná literární tvorba. I tu je však možno objektivně popsat, a to právě pomocí metod vypůjčených od exaktních věd.²¹

Jinak je vcelku samozřejmé, že Ma Jianzhong navazoval na výsledky práce klasických filologů období Qing a hnutí „ověřování a důkazů“, kdy byla provedena kritika kanonických spisů a jiných klasických textů a vznikala důležitá souhrnná jazykovědná díla (za všechny lze zmínit komentáře k *Shuo wen jie zi*, z nichž nejznámější sepsal Duan Yucai 段玉裁, navazující na práci svého učitele Dai Zhena 戴震). Podrobněji se k domácí inspiracím zdrojům dostaneme v další kapitole.

Prameny a inspirace

Kolem Ma Jianzhogových zdrojů ve formě konkrétních textových materiálů, z nichž čerpal vzory pro svoji gramatiku, panuje nekonečná kontroverze. Zatímco stručná hesla v příručkách neurčitě mluví o západních či latinských gramatikách, historikové jazykovědy se přou o to, které knihy mohl mít autor k dispozici. Čímšší badatelé se přirozeně snaží podtrhnout podíl tradiční čínské filologie, zatímco západní literatura se o nich zmiňuje pouze jako o drobných inspiracích hlavně v oblasti terminologie. Na Západě se touto problematikou

²¹ Li Dakui v *Nahodilých zápiscích o literatuře* (*Lun wen ouji* 論文偶記) říká: „To, co je možné sdělit ohledně literární tvorby starověkých autorů, jsou pouze pravidla (*fa* 法). Pokud však nepřijmeme na ducha [*shen* 神] a pouze zachovávané pravidla, jedná se toliko o mrtvá pravidla. Klíč spočívá v tom, že pochytíme nuance úm, že budeme sami číst“ (Yao Xiaoping 2003: 147). Stov. Ma Jianzhong (2000: 11): „Přesto jsou věci ve vzdělání, které lze [jednoduše] předat, a to jsou exaktní vědy, ty pak, které takto předat nelze, jsou duchovní vývoje. Když pomoci toho, co je možno předat, do hloubky zkoumáme to, co možno předat není, pak vcelku není těžké v okamžiku porozumět třeba i duchu literatury, o němž pojednává pan Liu, nebo její energii (*qi* 氣), o které píše pan Su Zhe.“

zabývá nejvíce A. Peyraube, který o ní uveřejnil několik článků a také se jako jediný Evropan zúčastnil velké konference u příležitosti 100. výročí úmrtí Ma Jianzhonga (kromě toho existuje disertační práce o dějinách čínských mluvnice-kých studií od Peverelliho) (Peverelli 1986). Právě on prosazuje teorii, že hlavním pramenem při sepisování *Mashi wentongu* byla proslulá *Port-Royalská gramatika*, *Grammaire générale et raisonnée*, dílo Arnaulda a Lancelota z roku 1660, a že slovo *gelangma* 葛郎瑪 z předmluvy²² máme chápat ne jako „gramatika“²³, nýbrž „Gramatika“. Ne všemí je však přijímána; v dochovaných materiálech o tom nemáme přímý důkaz, a toho také využívá např. Yao Xiaoping (2003) ve své striktně pozitivistické kritice Peyraubovy teorie.

Podíváme se tedy blíže na situaci, jak se jeví ve světle posledního výzkumu. Ačkoliv Ma Jianzhong mluví ve svých předmluvách o mnohém, o svých pramenech nám bohužel nezanechal příliš zpráv, a hlavně neuvádí žádné konkrétní vzory. Interpretace slova *gelangma* je samozřejmě víceznačná a nemůže být považována za něco více než hypotézu. Pokud se objevují nějaké tituly, týkají se domácích děl, ovšem nahližených buď z kritického hlediska nebo v rámci stylistických zvyklostí (odkazy na staré texty): Ma Jianzhong jasně říká, že se před ním nikdo ničím podobným v Číně nezabýval a že tvoří úplnou novotu.²³ Shrnuje dosavadní výsledky čínské jazykovědy na poli paleografie a fonologie, kde bylo dosaženo značných výsledků (pro něho je to však pouze ona povrchová materie), zatímco gramatikou se nikdo řádně nezabýval (a přitom je nečůležitější):

„Nyní znaky pro slova a jejich výslovnost coby to, co se mění nejsnadněji, jsou pojednány v literatuře tak hojně, že badatel ani neví, který výklad následovat, avšak o skládání slov do textu, řídícím se neměnným principem, nemáme z minulosti žádné zmínky.“ (Ma Jianzhong 2000: 10).

Je jasné řečeno, že při výkladu „prázdných slov“ se řídil jenom slovníky *Shuo wen jie zi* a *Erya*. Autor několikrát cituje z Liu Xieova *Wenxin diaolong*, vlivného díla středověké literární kritiky, kde se velmi stručně popisuje jazykový aspekt tvorby a charakterizují vybrané sady pomocných slov, ovšem opět proto, aby v zápětí mohl konstatovat, že Liu Xie gramatiku dále nerozvinul.

²² „Tato kniha je vytvořena podle vzoru [západních] gramatik/Gramatiky, její uspořádání má svůj řád.“ (Ma Jianzhong 2000: 15).

²³ „Tato kniha je zatím ojedinělým a novátorským dílem. A všichni, kteří vynářejí něco nového, se nemohou uchýlit k nepodloženým tvrzením, nýbrž musí předkládat důkazy, a teprve potom jim ostatní mohou uvěřit.“ (Ma Jianzhong 2000: 16).

Ať už všechny tyto odkazy interpretují čínští badatelé jakkoli, skutečností zůstává, že z odborného hlediska se do Ma Jianzhongova systému nepromítly – můžou posloužit jako doklad autorovy erudice s ohledem na tradiční vzdělání, (to se však předpokládá samosebou). Je zajímavé, že se autor v předmluvách vůbec nezmiňuje o řech dílech minulosti, která aspoň okrajově zabrousila do mluvnického tématu, a to ani o jazykovědných pojednáních doby Qing, kdy se zavrhoval vývoj tradiční filologie. Ojedinele na ně najdeme odkazy v textu gramatiky samotné. O tom, do jaké míry z některých z nich čerpal (a zda z některých vůbec), proto můžeme vytvářet pouze hypotézy.

Začneme s tím, co se Ma Jianzhongovi nablízelo na domácí půdě. Jak už bylo řečeno, v čínské jazykovědě bylo gramatické věnováno jenom málo pozornosti. Bylo ovšem možno zčásti čerpat z děl, která byla prvotně zaměřena na výklad prázdných slov a také na stylistiku. Ze starší doby lze jmenovat *Wenze wen* 文則 od Chen Kuie 陳騷 z roku 1170 nebo *Yuzhu* 語助 od Lu Yiweie 盧以緯 z roku 1311, nicméně podrobnější pojednání, se kterými byl Ma Jianzhong pravděpodobně seznámen, pocházejí z 18. století, kdy – jak víme – vrcholil vývoj tradiční filologie. Jedná se celkem o čtyři knihy: *Zhuizi bianlüe* 助字辨略 (1711) od Liu Qiho 劉淇, *Xuzi shuo* 虛字說 (1710) od Yuan Renlina 袁仁林, *Jingzhuang shici* 經傳釋詞 (1789) od Wang Yinzhia 王引之; z 19. století pochází *Gushu yuyi juli* 古書疑義舉例 od Yu Yueho 俞樾 (Peyraube 2001: 1). Z prvního díla, zaměřeného na výklad prázdných slov (spojky apod.). Mimochoodem několik termínů pro podskupiny pomocných slov (*jian* 見 coby ukazatele pasiva. Druhé se v něm poprvé objevilo určení slova *jian* 見 coby ukazatele pasiva. Druhé dílo mělo na *Mashi wentong* větší vliv, je ostané o mnoho bohatší na inspiraci; zabývá se výkladem významu pomocných slov a hlavně jejich užitím ve větě, což je značný pokrok. Objevují se definice termínů jako „prázdne slovo“, jejich dělení do pěti kategorií a také náznaky rozlišení slovních druhů, pocházející ze stylistiky – „mrtvá slova“ *sizi* 死字, tj. v zásadě substantiva a adjektiva (neoznačují děj), a „živá slova“ *huozì* 活字, tj. hlavně slovesa (označují děj). Variantní termín pro „mrtvá slova“ – „klidná slova“ *jingzi* 靜字, použil Ma Jianzhong pro adjektiva, variantní termín pro „živá slova“ – „pohybová slova“ *dongzi* 動字, použil pro slovesa. Yuan Renlin upozornil i na jev, kdy jsou neslovesné slovní druhy používány jako slovesa, jehož problematiku Ma Jianzhong později rozpracoval. Autor první gramatiky také v některých pozdějších pasážích téměř kopíruje *Xuzi shuo*. *Jingzhuang shici* je klasikou pozdního *xungu*, zabývající se opět pomocnými slovy, tentokrát se zaměřením na předhanské období. Také jsou v něm vytyčeny jejich kategorie, ačkoliv situace je zde nepřehledná, neboť

není jasné, kolik těchto kategorií vlastně je, a navíc při jejich vytýčení bylo použito nejednotných měřítek (mísí se sémantické a gramatické aspekty). I tak je dílo na výrazně vyšší úrovni než jeho předchůdci, jejichž mnohé chyby uvádí na správnou míru, a Ma Jianzhong z něho pravděpodobně čerpal při sestavování své mluvnice. Poměrně pozdní dílo od Yu Yueho je výjimečné tím, že se zabývá rozbořením na základě vět a jejich porovnání a blíží se tak běžnému pojetí syntaxe. Všimá si např. i takových jevů, jako je elize nebo inverze. *Gushu yiji juli* mohl mít Ma Jianzhong také k dispozici (Peyraube 2001: 2-7). Tyto prameny přispěly k zapojení *Mashi wentongu* do rámce tradiční čínské filologie, žádán z nich ovšem nemohly být použity jako myšlenkový základ gramatiky.

O tom, že Ma Jianzhong své dílo v podstatě celé postavil na západních vzorech, není pochyb ani mezi čínskými badateli, ostatně sám to opakovaně zdůrazňuje.

„*Takováto kniha se v západních jazycích nazývá gelangma [tj. grammar]. Gelangma pochází z řečtiny a znamená „písmeno“ [gramma], tj. jako by se řeklo předloha pro výuku psaní. Každá země má svou vlastní gramatiku, jejich základní smysl je podobný. liší se pouze ve výslovnosti a v písmu. [...] Tato kniha je vytvořena podle vzoru [západních] gramatik/Gramatiky, její uspořádání má svůj řád (Ma Jianzhong 2000: 15).*“

Je zřejmé, že důležitou roli sehrála gramatika latiny. Ma Jianzhong často mluví o „starých západních jazycích“ (*taixi guyu* 泰西古語), případně jmenovitě o řečtině a latině (psáno *lading* 拉丁), nechýbí ovšem ani odkazy na moderní západní jazyky, pod kterýmžto pojmem se v zásadě skrývá francouzština s angličtinou („dnešní dialekty“ v anglických a francouzských zemích“ (*jīn yīng fa zhuguo zhi fangyan* 今英法諸國之方言); stojí ovšem za uvážení, zda Ma Jianzhong neměl na mysli jazyky germánské a románské). Latíně přirozeně přisuzoval zásadní roli: „Latina je společným předkem evropských jazyků a písemností. Neznat latinu, to je jako studovat čínštinu a být neznalý filologie (*xiaoxue* 小學); v takovém případě není možno plně porozumět významům slov.“²⁴ Kromě toho jeho bratr byl duchovním a sepsal

²⁴ Toto Ma Jianzhongovo prohlášení najdeme v *Shikezhai jiyuan* 適可齋記言 (Zhonghua shuji, 1960: 91) z r. 1896; citace podle Yao Xiaoping 2003: 115. Není jasné, v jakém smyslu by měly evropské jazyky být potomky latiny – lze se pozastavit nad tím, že s genetickými vztahy mezi nimi si Ma Jianzhong příliš hlavu nedělal, kromě angličtiny vůbec nemluví o germánských nebo slovanských jazycích, natožpak jiných (což mohlo vést a vedlo k chybným generalizacím).

gramatiku latiny (*Lading wentong* 拉丁文通); navíc i podle něho Ma Jianzhong nahlížel do latinské gramatiky (Yao Xiaoping 2003: 113-115). Mimo tento obecný rámec však neznáme žádné konkrétní tituly. V úvahu jsou brány čínské gramatiky západních autorů a stěžejní roli hraje *Port-Royalská gramatika*; o jiných zdrojích se zpravidla neuvažuje (např. jiné západní gramatiky západních jazyků – s některými se však autor musel setkat!). Teze o tom, že *Mashi wentong* je napsán po vzoru *Grammaire générale et raisonnée*, je založená především na nápadné podobnosti obou systémů, která se týká všech tří kategorií (slovní druhy, funkce a pády), případně i rozlišení „úseku“ (tj. fráze) a vět. A. Peyraube je podrobně porovnává v tabulce (Peyraube 1999: 75-77). Důležitá je také skutečnost, že Ma Jianzhong psal gramatiku *univerzální* – přesně v souladu s Arnauldem a Lancelotem: latina měla pokrývat univerzální vlastnosti všech jazyků světa a reprezentovat jednotnost myšlenkových postupů všech národů. Kromě toho *Grammaire* byla velice vlivná a oblíbená (v letech 1803 – 1846 vydána šestkrát), dokonce tak, že byla známa jednoduše jako *Gramatika*. Není tudíž vyloučeno, že *gelangma* neznamená gramatika/y, ale *Gramatika*. Přestože neexistují přímé důkazy o této souvislosti, jak namítají její odpůrci, zdá se na základě uvedených skutečností velmi pravděpodobná. Oproti tomu námitky kritiků nezvznávají příliš přesvědčivě (např. argumentují tím, že univerzálnost se objevuje u songských či qingských filozofů, jejichž vliv je v našem kontextu značně nepravděpodobný) (viz Yao Xiaoping 2003: 131-133). Na přehled západních gramatik čínštiny tu nemáme dost prostoru. Vyloučíme-li ovšem nepravděpodobné varianty, budou přicházet do úvahy dvě díla: *Noticiae linguae sinicae* (1728, vyd. 1831) od J. Prémara a *Eléments de la grammaire chinoise* (1822) od Abel-Rémusat. Obě knihy se našly v knihovně koleje sv. Ignáce a coby základní příručky se tam používaly aspoň *Noticiae*. Ma Jianzhong kromě toho udržoval za svého evropského pobytu styky se sinologickými kruhy (mluví o zakládání prvních institutů, překladech klasiků či stáží v Číně) (Yao Xiaoping 2003: 133). *Noticiae* tedy byly pravděpodobně vůbec první gramatika, s níž se Ma Jianzhong setkal. V uspořádání *Mashi wentongu* s nimi lze vystopovat podobnost, stejně jako v několika dalších bodech (pojem *zi* 字/*littera*, kombinace tradičního dělení plných/prázdných slov a západních slovních druhů). U mluvnice Rémusata otázka vlivu není jasná. *Eléments* byly znovu vydány r. 1857 a byly značně rozšířeny. Je proto

Termin *wenzi* 文字 je navíc matoucí, protože může znamenat jak písmo, tak jazyk v psané podobě. Nezdá se však, že by Ma Jianzhong v jediné větě kombinoval oba významy; někdy vyvstává podezření, do jaké míry je vůbec rozlišoval.

dost pravděpodobné, že se s nimi Ma Jianzhong setkal. Pokud jimi však byl *Mashi wentong* ovlivněn, pak jen okrajově. Ostatně část věnovaná literární čínštině v *Eléments* je značně stručná (Peyraube 1999: 74).

Závěr

Nejdůležitější složkou *Mashi wentongu* má být kapitola o syntaxi, která místy přechází do stylistického výkladu. Cílem gramatiky je naučit děti správně klást slova k sobě a tvořit celky nazývané *dou* 讀 a *ju* 句. Tyto dva pojmy jsou u Ma Jianzhonga ústřední a k nim směřuje veškerá předešlá analýza, ačkoli jim věnované kapitoly zabírají pouhých 13% obsahu (Song Shaonian 2003: 166).

„Hlavní smysl této knihy spočívá v pojednání o větách (ju) a úsekách (dou), přičemž věty a úseky jsou tvořeny sestupnými slovy. Pouze když je slovo ve větě, má své určité místo, a při skládání slovy je nutno řídit se jejich kategoriemi. Proto teprve poté, co jsou rozlišeny kategorie slov, následuje výklad o větách a úsekách“ (Ma Jianzhong 2000: 15).

Termín *ju* znamená „věta“, a je také tak definován (uzavřená významová a syntaktická jednotka). *Dou* je ovšem o něco problematičtější a jeho obrysy se někdy rozmlžují, nicméně badatelé s v podstatě shodují na tom, že se jedná o kombinaci toho, co západní jazykověda nazývá vedlejší větou, participiem a infinitivním spojením, tzn. jazykový úsek v zásadě predikativní povahy, jenž je na rozdíl od věty nesamostatný a neúplný (což bývá podpořeno patřičnou modalitou). Zahnuje tedy v první řadě to, čemu T. N. Nikitina říká závislé (predikativní) konstrukce.

Vidíme, že *Mashi wentong* je myšlenkově uzavřený systém, který se podle autorova slibu z předmluvy zavrhuje v syntéze předešlých kapitol (terminologie a jednotlivé slovní druhy) s cílem naučit čtenáře tvořit souvislý text, který bude vyvážený a stylisticky čistý. Vznik gramatiky ústrojně zapadá to širšího kulturního kontextu tehdejší Číny a svým způsobem odpovídá na aktuální společenskou potřebu. Její myšlenkové kořeny tkví v „hnutí za sebeposilování“ v tom smyslu, že si klade za cíl posílit postavení Číny za pomoci západního vědění. Blízko však má k reformnímu hnutí, které se snaží ústřední postavení tradice co nejvíce oslabit. Výrazně se to projevuje např. v autorově pojetí univerzalizmu. Ma Jianzhong (role jeho bratra Ma Xiangboa je více než sporná) sice byl ukotven v tradiční vzdělanosti, nicméně své dílo

postavil až na některé drobnosti na západních vzorech, kterými byly pravděpodobně *Port-Royalská gramatika* a *Přemareovy Noticiae linguae sinicae*. Kromě toho měl jistě obecnou představu o západních gramatikách i z jiných příruček, s nimiž se setkal při svých studiích. Velký důraz klade na praktické použití, s čímž souvisí i silný pedagogický a systematický zřetel *Mashi wentongu*. Nejdůležitější částí má být kapitola věnovaná větným „úsekům“ a větám coby nevyšší úrovni gramatiky, která je ještě doplněna stylistickým rozbohem na úrovni textového celku.

Literatura

- BENICKÁ, Jana – HUBINA, Miloš (2006): „Traktát o bielom koňovi: problém inherencie?“ *Studia Orientalia Slovaca*, roč. 5, s. 75-96.
- CHENG, Anne (2006): *Dějiny čínské mysli*. Praha: Dharmagaia.
- FAIRBANK, John K. (1998): *Dějiny Číny*. Praha: Nakladatelství LN.
- HOU, Jingyi 侯精一 – SHU, Guangan 施闢澹, eds. (2000): „*Mashi wentong*‘ *yu Hanyu yufaxue*《馬氏文通》與漢語語法學. Beijing: *Shangwu yinshuguan*.
- JIANG, Wenyue 蔣文野 (2003): „Ma Jianzhong shengping kaobian er ti“ 馬建忠生平考辨二題. In: YAO, Xiaoping, ed.: *Mashi wentong yu Zhongguo yuyanxue shi*《馬氏文通》與中國語言學史. Beijing: Waiyu jiaoxue yu yanjiu chubanshe, s. 104-109.
- LI, Jiequn 李杰群 (2000): „Mashi wentong‘ de zuozhe bu rong hunxiao“《馬氏文通》的作者不容混淆. In: HOU, Jingyi – SHI, Guangan, eds.: *Mashi wentong yu Hanyu yufaxue*. Beijing: *Shangwu yinshuguan*, s. 176-179.
- LIU, Yushan 林玉山 (2000): „Mashi wentong‘ de zuozhe tan“《馬氏文通》的作者談. In: HOU, Jingyi – SHI, Guangan, eds.: *Mashi wentong yu Hanyu yufaxue*. Beijing: *Shangwu yinshuguan*, s. 172-175.
- MA, Jianzhong 馬建忠 (2000): *Mashi wentong* 馬氏文通. Beijing: *Shangwu yinshuguan*.
- EVERELLI, Peter J. (1986): *The History of Modern Chinese Grammar Studies*. Leiden: University of Leiden.
- PEYRAUBE, Alain (貝羅貝) (2001): „Qing dai ‘Mashi wentong‘ de yufa zhi“ 清代《馬氏文通》的語法知. In: DIAMOURI, R., ed.: *Collected Essays in Ancient Chinese Grammar*. Paris: ÉHESS, s. 1-8.
- PEYRAUBE, Alain (1998): „Ershi shiji yiqian Ouzhou hanyu yufaxue yanjiu zhuangkuang“ 二十世紀以前歐洲漢語語法學研究狀況. *Zhongguo yuwen* 中國語文, č. 5, s. 346-352.
- PEYRAUBE, Alain (1999): „Sur les sources du *Ma shi wen tong*.“ *Histoire Épistémologique de la Langue*, roč. 21, č. 2, s. 65-78.

- ROBINS, Robert H. (2001) *A Short History of Linguistics*. Beijing: Waiyu jiaoxue yu yanjiu chubanshe.
- SONG, Shaonian 宋紹年 (2003): „Mashi wentong' ju dou lun yanjiu“ (馬氏文通句讀論研究). In: YAO, Xiaoping, ed.: *Mashi wentong yu Zhongguo yuyanxue shi* (馬氏文通) 與中國語言學史. Beijing: Waiyu jiaoxue yu yanjiu chubanshe, s. 166-177.
- SUN, Xuanchang 孫玄常 (1984): *Mashi wentong zhaji* 馬氏文通札記. Hefei: Anhui jiaoyu chubanshe.
- UHER, David (吳大偉) (2001): „*Shuo wen jie zi' xueshuo, ziyuan, wenhua*《說文解字》學說、字源、文化 (dissertační práce). Nanjing: Nanjing daxue.
- WANG, Li 王力 (1980): *Hanyu shi kao* 漢語史稿. Beijing: Zhonghua shuji.
- WANG, Zhiping 王志平 (2003): „Mashi wentong' yu hanyu wenzahngxue“ (馬氏文通) 與漢語文學史. In: YAO, Xiaoping, ed.: *Mashi wentong yu Zhongguo yuyanxue shi* (馬氏文通) 與中國語言學史. Beijing: Waiyu jiaoxue yu yanjiu chubanshe, s. 138-154.
- Wang Li *yuyanxue cidian* 王力語言學詞典 (1995). Kol. autorů. Jinan: Shandong jiaoyu chubanshe.
- YANG, Duanzhi 揚端志 (1992): *Xunguxue* 訓詁學. Vol. I-II. Jinan: Shandong wenyi chubanshe.
- YAO, Xiaoping 姚小平 (2003): „Mashi wentong' laiyuan kao“ (馬氏文通) 來源考. In: YAO, Xiaoping, ed.: *Mashi wentong yu Zhongguo yuyanxue shi*, (馬氏文通) 與中國語言學史. Beijing: Waiyu jiaoxue yu yanjiu chubanshe, s. 112-137.
- ZHANG, Wanqi 張萬起 (1987): *Mashi wentong yanjiu cailiao* 馬氏文通研究資料. Beijing: Zhonghua shuji.
- Zhongguo da baike quanshu* 中國大百科全書 (1988). Dily: *Yuyan wenzhi* 語言文字 a *Zhongguo wenzhe* 中國文學 I. Beijing: Shanghai: Zhongguo da baike quanshu chubanshe.

***Mashi wentong*: The First Chinese Grammar in Cultural Context**

Summary

In comparison with other linguistic disciplines in China, the beginning of which can be traced to antiquity, research on grammar started very late – it was not until 1904 that the first Chinese grammar *Mashi wentong* by Ma Jianzhong (1845 – 1900) was published. It was based on Western sources for the main part, although it drew on the native tradition as well. As any other written work, *Mashi wentong* was influenced by the cultural and political milieu of the time, and the times were anything but steady. The article tries

Katedra jazykov a kultúr krajín východnej Ázie
Filozofickej fakulty Univerzity Komenského Bratislava

**STUDIA
ORIENTALIA
SLOVACA**

V /2006

2006
UNIVERZITA KOMENSKÉHO BRATISLAVA